

Kavramlar Sözlüğü

A

açık sınıf (open class): Yeni biçimbirimleri türetmeye yatkın olan biçimbirime denir: *adlar, eylemler, önadlar, belirteçler*.

ad (noun): Canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, çeşitli durumları bildiren sözcük, isim.

adil (pronoun): Bir adın yerini alan sözcük: *o, onu, onlar, onları, biz, bizi, siz, size*.

adın durumu (case): Bir adın tümce içindeki diğer ögeler ile ilişkisini belirleyen ekler: *ev-i, ev-e, ev-de, ev-den, ev-in*.

ad kökenli (nominal): Ad ulamı ile ilgili.

adlandırma (eponymy): Bir özel adın cins ad olarak kullanımı.

adlandırılmış varlık (named entity): Bir metinde adıyla anılan varlıklar için kullanılan terim.

ad öbeği (AÖ) (noun phrase (NP)): Bir adın ana kurucu olduğu öbek.

ad tamlaması (nominal compound): Temel ögesi ad olan, ad tamlaması: *takım kaptanı, sokak başı, kırkayak, külhanbeyi*.

ad türetme (nominalization): Bir sözcükten ad türetme işlemi: *yönelme, geliş*.

ad ulamı (nominal category): Ad ile ilgili ulam: ad, adın durumları ve sayılar.

ağaç çizge (tree diagram): Ağaç biçiminde düzenlenen çizge.

ağaç yapılı derlem (treebank): Tümce veya anlamsal çözümlemesi yapılmış derlem.

ağ gezgini (crawler veya spider): Genelağ üzerinde bulunan sayfaları belli sıklıkta indiren programlara verilen addır.

alt tümce (tümcecik) (subordinate clause): Kendi yüklem ve öznesi olan sözcükler kümesidir. tümcecik olarak da anılırlar.

ana öge (head): Bir öbeğin ana sözcüğü: Türkçede ana öge tümce sonunda yer alır: *her şey vatan için*.

ana tümce (main clause): Birleşik veya girişik tümcelerde, asıl yargıyı belirten tümcedir.

andaç (token): Tümcenin ayrıştırılması sonrasında ortaya çıkan birimlere verilen ad.

anlam bilimi (semantic): Bir sözcük, tümce veya metni anlamaya çalışan bilim dalı.

anlam daralması (narrowing): Bir sözcüğün anlamının zamanla daralmasıdır. örneğin *erik* sözcüğü eskiden *şeftali, kayısı* ve *erik* için kullanılırken günümüzde yalnızca *erik* için kullanılır.

anlam sunum dilleri (meaning representation languages): Bir tümceyi anlamsal açıdan sunan diller.

anlamsal çerçeve (semantic frame): Her başsözcük için tanımlıdır ve birden fazla olabilir. genellikle, başsözcüğün dildeki tüm farklı anlamları için ayrı bir çerçeve oluşturulur. her çerçeve bir eylem veya oluşu karşılar. çerçevede eylemin tanımı verilir ve eylemin sıklıkla görülen *paydaşları*, *anlamsal görevleri*yle beraber tanımlanır.

aşamalar önad (gradable adjective): Derecelendirmenin derecesini değiştiren önad türüne denir: *sıcak değil (ama soğuk da değil)*.

art damak ünsüzü (velar): Damağın arka kesiminde üretilen ünsüzlere verilen addır.

art görümlü (retrospective): Bir biçimi yaratmış olabilecek daha eski biçimi araştıran dil bilimsel yaklaşımı belirtir.

ayırılma durumu (ablative): Bir konumdan, durumdan çıkma durumu -dan eki ile ayrılma, çıkma durumunu belirtir: *evden, okuldan*.

ayırıştırma (tokenization): Bir tümcenin dilimlenmesi çalışmasıdır. bir tümce dilimlendiğinde sözcük, sayı ve noktalama imleri ortaya çıkarılmış olur. bunlara andaç (token) denir.

B

- bağdaşıklık** (coherence): Bir metni anlamlı ve tutarlı kılma veya anlamlı ve tutarlı olma.
- bağlam** (context): Bir konuşma veya yazışmanın ilgili olduğu konu.
- bağlaç** (conjunction): Sözcükleri, öbekleri veya yan tümceleri bağlayan sözcük: *ve, ama, ancak*.
- bağlaçlık** (conjunct): Tümceler arası bağlantıyı sağlayan ilgeç.
- bağlayıcı** (copula): Bir özneyi tümlece bağlayan eylem: *çağdaş bir öğrenci idi*.
- bağlayıcı eylem** (copula verb): Özne ve tümleç arasında bağlantı kuran eylem: *çağdaş öğrenci idi*.
- bağlılık** (dependency): Bir tümce içindeki sözcüklerin birbirine bağlılıkları.
- başarım** (performance): Elde edilen bir başarının ölçüsü.
- başat** (dominance): Baskın, egemen
- başsız birleşik sözcük** (exocentric compound): İki sözcüğün birleşmesinden oluşmuş ve anlamı farklı olan sözcük: *devetabanı, aslanağzı, imambayıldı., karagöz, hanımeli*.
- başsözcük** : 1- (head word) tümcenin etrafında döndüğü sözcük. 2- (lemma) bir sözün, sözlükte başsözcük olarak yazılış biçimidir.
- belgili** (definite): Bir ad veya adılın belli olması durumu: *evi, okulu*.
- belirgin tanımlık** (definite article): Hint-Avrupa dillerinde bir sözcüğü belirginleştirmek amacıyla kullanılan parçacık: *the, le, la, les, der, di, das*
- belirsiz** (indefinite): Belirli olmayan, belgisiz: *ev, okul*
- belirsiz adıl** (indefinite pronoun): *her şey, biri, bir şey, herkes*.
- belirsizlik** (ambiguity): Bir sözcük, söz öbeği veya tümcenin birden çok anlam taşıması durumu.
- belirteç** (adverb): Bir eylemi, önadı veya bir belirteci niteleyen sözcüklerdir: *hızlı yürümek, çok sıcak, çok çok sıcak*.
- belirteç tümleci** (adverbial): Bir belirteç gibi işlev gören sözcük öbeği veya yan tümce: *geçmiş dönem*.
- belirtici** (determiner): Ad öbeğinde ana addan önce gelen işlev sözcüğü: *tanımlık, gösterici, niceleyici ve ilgi eki*.
- belirtili nesne** (direct object): Bir eylemin yalın veya belirme durumundaki nesnesi: *kitabı okudum, kitabımı okudum*.
- belirtik** (explicit): Bir şeyin tümüyle belgelenebilir biçimde açıklanması veya gösterilmesi.
- belirtme durumu** (accusative): Bir nesneyi doğrudan imleyen durum eki, *-(y)i evi, okulu*.
- benzeşme** (assimilation): Bir sesin komşu bir sesin özelliklerini alması.
- betimlemeli dil bilgisi** (descriptive grammar): Bir dilin, ana dili olanlar tarafından söyleniş ve yazılış biçimini açıklayan dil bilgisi,
- biçim anlamsal** (morphosemantic): Bir sözcüğün biçimsel anlamını gösterir.
- biçimbirim** (morpheme): Bir sözcüğün en küçük ve parçalanamayan birimidir. bir biçimbirim anlamını değiştirilmeden parçalanamaz. örneğin *sil* bir biçimbiridir. İlk harf *s* atıldığında yeni bir biçimbirim (*sil*) oluşur. bu örnekten görüldüğü gibi iki biçimbirimin anlamları farklıdır.
- biçimbirimcik** (allomorph): Biçimbirimin bir çeşididir. örneğin küçültme eki *-ak* sözcük sonuna eklenerek yeni sözcük türetilir: *bardak, benek*
- biçim bilimi** (morphology): Bir sözcüğü oluşturan biçimBirimleri inceleyen bilim dalıdır.
- biçimcilik** (formalism): Özü, içeriği yeterince önemsemeyen yalnız biçim üzerinde duran, biçime ağırlık veren görüş.
- bildirim** (statement): Yazılı olarak yapılan açıklama.
- bilgi çıkarımı** (information extraction (IE)): Bilgi çıkarımı, bilgiyi çıkarma, özütleme. düz metinlerden, yapısal veri elde etme işlemidir.
- bilgiyi getirme (bulma)** (information retrieval (IR)): Bilgiyi bulma, bilgiyi çekme, bilgiyi getirme: 1- değişik bilgi kaynaklarından uygun bilgileri elde etme (devşirme) eylemi. 2- Bir metin içinden bilgi devşirme işlemi.
- birleşme ölçüsü**: Bir sözcük başına düşen ortalama biçim birimi sayısıdır.
- birleşik** (compound): Birleşik sözcük biçiminde belirli kurallar içinde kalıplaşmış sözcükler: *aslanağzı,*

başşehir, kaptıkaçtı, gecekodu, çuha çiçeği, duvar saati, fındık faresi, yer elması gibi.

birleştirme (compounding): Birleşik sözcük biçiminde belirli kurallar içinde kalıplaşmış sözcükler oluşturma.

birliktelik (collocation): İki veya daha çok sözcüğün oluşturduğu dize.

bitişken dil (agglutinative): Kök sözcüğe ulanan ekler ile yeni sözcükler üretebilen dillere verilen ad.

boğumlama (articulation): Ciğerlerden gelen havanın, ağız ve burundaki çeşitli nokta ve bölgelerde engellemeye uğrayarak ses olarak çıkması.

bölek: paragraf

bulanıklık (perplexity): Bir olasılık dağılımının bir örneği ne kadar öngörebildiğinin ölçüsüdür. bulanıklığın düşük olması, olasılık dağılımının örneği daha iyi öngörmesini sağlar.

bulma (recall): Bir veri kümesi içinde aranan bir veriyi bulma oranı.

bulunma durumu (locative): *-da eki . evde, okulda*

bürün bilgisi: Dil biliminin konuşmanın duygusal özellikleri ile ilgilenen alt dalıdır.

büyük ünlü uyumu (backness harmony): Kalın ünlülerin kalın ünlüleri, ince ünlülerin ince ünlüleri izlemesi özelliği.

Ç

çatı (voice): Bir eylem ve ad öbeği arasındaki ilişkiyi açıklar: Örneğin *etken, edilgen, işteş*

çevrit (contour): Bir elektriksel sinyalin veya resmin dış hatları.

çekim (inflection): Ad ve eylem soylu sözcüklere çekim eklerinin getirilmesi.

çekim ekleri (inflectional morpheme): Bir sözcüğün sınıfını belirten ekler: *çiçekler (ad çoğul eki), okuyor (eylem zaman eki)*

çıkarma (extraction): Doğal dilimizde ürettiğimiz tümcelerden yapısal biçimde bilgi türetmeye verilen addır.

çıkırımsal (inferential): Görsel veya duysal çıkarımı belirtir. örneğin *Eren gelmiş*.

çift dudak ünsüzleri (bilabial): İki dudak ile üretilen sesler.

çift geçişli eylem (ditransitive): Nesne ve dolaylı özne gerektiren eylem: *vermek, koymak*.

çift ünlü (diphthong): Tek hece içinde ünlünün değişmesi .

çocuk (daughter): Bir ağacın düğümünün kolları.

çok anlamlılık (Polysemy): Bir sözcüğün birden fazla anlamı olması durumu.

D

dağıntı (entropy): Bir sistemdeki rastgelelik veya düzensizlik nedeniyle öngörülmesi ve üstesinden gelinmesi zor olan rastgele değişken.

damak (backness): İnsan ses üretme organında dilin en üst bölgesi.

damak-boşluk sesleri (palato-alveolar): Damak boşluğunda oluşan sesler.

değişken (parameters): Dilden dile değişen özellikler.

denek (reference): Ölçme veya karşılaştırmada mihenk taşı olan örnek.

dereceli karşıtlık (gradable antonym): Birbirinin derecelendirilmiş karşıtı olan sözcükler.

derlem (corpus): Bir dilde yazılmış ve söylenmiş olanları içeren sözcük kümesine verilen addır. derlem DDİ alanında kullanılabilen ve sözcükler üzerinde işlemlerin hızlı ve doğru şekilde yapılmasını sağlayabilen, metinlerden oluşan özel bir sözcük dağarcığı olarak da tanımlanabilmektedir.

dilek kipi (optative): Dilek bildiren eylem kipi: *okuyayım*.

dilimleme (segmentation): Bir metnin tümcelerine ayrılması işlemi.

dilsiz sözcük (stop word): Tümcenin çözümlenmesine anlam katmayan sözcük.

diş dudak ünsüzü (labio-dental): Alt dudak ve üst diş arasında üretilen sesler.

diş eti ünsüzü (alveolar): Diş eti bölgesinde üretilen ünsüz sesler.

diş eti damak ünsüzü (alveoplatel): Diş eti ve damak arasında üretilen ünsüz sesler.

dize (string): harf katarı.

doğal ünlü (neutral vowel): Çok belirgin olmayan ünlü.

dönüslü (reflexive): Eylemin özneye dönüşmesi durumu.

dönüslü eylem (reflexive verb): Eylemin özneye dönüşmesini sağlamak için çoğu kez -n- bazen de -l- veya -ş- çatı ekleriyle kurulan eylem: *yıkanmak, sarınmak, sürünmek*.

dönüslü adıl (reflexive pronoun): Kişi kavramını pekiştiren "kendi" sözü: *ben kendim aldım. kendini yıkadı*.

dönüslü yüklem (relative clause): Ad öbeğinin ana sözcüğünü nitelemek üzere kurulan yüklem öbeği.

dönüşme (conversion): Bir sözcüğün birden çok sözcük sınıfında kullanılma durumu. örneğin *boya* ad veya eylem olarak kullanılabilir.

durum atayıcı (case assigner): Bir sözcüğe durum eki yardımıyla görev atayan eylem, önad veya ilgeç türü sözcük: *çiçeği sevdim, sudan sıcak, günlerden beri*.

düğüm (node): Bir ağacın düğümü.

düzgü (norm): Norma uygun.

düzgülemek (normalized): Norma uygun biçime getirme, normalize etme.

düzsöz edimi (locutionary act): Bir şeyi dolandırmadan düpedüz söylemektir.

E

edim (pragmatics): Bir konuşma ve onun anlamı ile ilgili çalışmalar.

edilgen (passive): 1. Yapılan işten etkilenen, pasif, etken karşıtı. 2. *a. db.* edilgen eylem .

edilgen çatı: Türkçede ünsüz ile biten eylemlere -(i)l eki, son sesi -l olan veya ünlü ile biten eylemlere -(i)n- eki getirilerek kurulan, sözde özne ile kullanılan eylem çatısı.

edilgen eylem: Türkçede ünsüz ile biten eylemlere -(i)l eki, son sesi -l olan veya ünlü ile biten eylemlere -(i)n- eki getirilerek kurulan, gerçek öznesi belli olmayan, sözde özne ile kullanılan eylem, edilgen, meçhul: *yaz-ıl-mak, oku-n-mak, tanı-n-mak vb.*

edilgen kişiler (personal passive): Eylemden etkilenen kişiler, söyleyiş biçimi.

edinç (competence): Bir doğal dile ilişkin kuralların ezberlenmesi.

egemen (dominance): Yönetimini hiçbir kısıtlama veya denetime bağlı olmaksızın sürdüren, bağımlı olmayan.

ek (affix): Bir köke eklenen biçimbirim. dilin özelliğine göre kökün önüne (ön ek), içine (iç ek), sonrasına (son ek) çeşitleri vardır. çekim ve yapım eki olarak ikiye ayrılırlar: *ev+i, göz+lük*

eklemeli dil (agglutinative): Kök sözcüğe ulanan ekler ile yeni sözcükler üretebilen dillere verilen ad.

ek sırası (morfolaktik): Bir sözcüğe ulanan eklerin sırası.

eksiltme (ellipsis): Bir söylemin içeriğinden anlaşılabilir söz öbeklerinin çıkarılması işlemi.

eşgöndermeli (co-referential): İki veya daha çok ad öbeğinin aynı bir varlığı anmak.

eşleme (alignment): Bir metin parçasının bir başka metinle hizalanması. Anlamları yakın olan iki tümcenin yan yana getirilmesi.

etken çatı (active voice): Konuşanı belirtmeyen ve özne gerektiren eylem: *iç-, uyu-*.

etken sözcük: Sözcüklerin öbek içindeki dizilişleri kurallıdır. ad ve ad soylu öbeklerde *etken sözcük* öbeğin sonunda dolayısıyla yardımcı sözcükler önde yer alırlar. başsözcük, *uzun boylu delikanlı* (etken sözcük delikanlıdır)

etkisöz edimi (perlocutionary act): Dinleyenlerin düşüncelerini değiştirmek, umut vermek, ikna etmek veya cesaret kırmak amaçlı konuşmadır.

ettirgen çatı (causative): Bir kişi veya bir şeye yönelik yapılan eylem: *yaşatmak, yürütmek*.

evrensel dil bilgisi (universal grammar): Tüm doğal dillerin dil bilgisini açıklamaya yönelik dil bilgisi.

evrilme (conversion): Bir sözcüğün birden çok sözcük sınıfında kullanılma durumu. örneğin *boya* ad veya eylem olarak kullanılabilir.

eyilim (polarity): Bir eylemin olumlu ya da olumsuz olduğunu belirtir. *sevdi* (olumlu), *sevmedi* (olumsuz).

eylem (verb): 1. İş, davranış. 2. Olumlu veya olumsuz olarak çekimli durumda zaman kavramı taşıyan veya zaman kavramı ile birlikte kişi kavramı veren sözcük.

eylem tamlaması (verbal compound): Ana sözcüğü eylem olan tamlama: *resim yapmak, durup kalmak, un elemek, söyleyivermek*.

eylem ulamı (verbal category): Eylem ile ilgili olanlar: zaman, kişi uyumu, eylem sınıfı: zaman, kip, kişi, görünüm.

eyleyici edim (illocutionary act): Bilgi aktarma, emretme, uyarma ve sorgulama amaçlı konuşmadır. Bir öneri, bir yönerge, bir söz verme, bir tehdit de olabilir.

G

geçişli eylem (transitive verb): Doğrudan nesne ile kullanılan eylem.

geçişsiz eylem (intransitive verb): Nesne almayan eylem: *gülmek, ağlamak, düşmek, gitmek, küsmek, barışmak*.

Genelağ (Internet): Herkesin kullanımına açık ve yaygın bilişim ağı.

geniş zaman (aorist): Tüm zamanları kapsayan zaman kipi

geniz (nasal): Geniz.

getirme (retrieval): Bir veri kümesinden ilgili veriyi bulup getirme

geniz n'si (nasal -n): Genizden çıkarılan ses.

gırtlaksı (glottal): Gırtlakta oluşan ses.

gönderme (reference): Bir kişi ya da kaynağa atıfta bulunma.

görünen biçim (surface form): Bir sözcüğün görünen biçimi.

gösterici (deictic): Bir sözcük veya açıklama ile ilgili ve kaynağını bağlamdan alan terim: *burası, orası, G'da*.

gösterici açıklama (deictic expressions): Konuşmacının konum, zaman ve durum bildiren söylemi. örneğin *bu, şu, o zaman*.

göstermeli (demonstrative): Bir şeyi imlemek için kullanılan terim: *bu, şu, o*.

gövde (stem): Bir kök sözcüğün çekim veya yapım eki almış biçimi.

H

harf (letter): Dildeki bir sesi gösteren ve abeceyi oluşturan imlerden her biri.

hizalama (alignment): Bir metin parçasının bir başka metinle hizalanması. Anlamları yakın olan iki tümcenin yan yana getirilmesi.

İ

İç ek (infix): Bir kök sözcüğün içine yerleştirilen ek. Arapçada kullanılır: hüküm→hâkim, tüccar→tacir.

İçerik sözcükler (content words): Konu ile ilgili sözcükler.

İkili ağaç (binary branching tree): Her düğümünde iki kolu olan ağaç yapısı.

İkiz ünlü (diphthong): Tek seslem içinde yan yana gelmiş iki ünlü.

İlgeç (postposition): Bir addan sonra kullanılan ve ad ile dil bilimsel ilişkileri işaret eden sözcük: *beri, sonra, üzerinde, için, dek, değin, rağmen*.

İlgi adlı (relative pronoun): İngilizcede tümlecekleri birbirine bağlayan (who, which, that, where, when, whose, whom, why) adıllardır.

İlgi durumu (genitive), -(n)in eki alır: *evin, okulun*.

İlkeler (principles): Her dilin bir yapısı ve kurallarını tanımlayan değişmez ilkelerdir.

İmeci: Bir işi yapmak üzere bir araya gelen topluluğun bireyi.

İmce topluluğu (crowdsourcing): İmce biçimi çalışma yapan topluluk.

İmlemeli (demonstrative): İm konmuş olan.

İnce ünlü (front vowel): Dilin ileriye sürülmesiyle ön damakta oluşan ünlü: e, i, ö, ü.

İsteklik (volition): İstek bildirme: seninle gelirim.

İşleç: Operatör.

İşteş çatı (reciprocal): Birlikte işlenen eylemler: *dövüştüler, üşüştüler, çekiştiler*.

İşteş adıl (reciprocal pronoun): Birlikte katılım: *birbirleriyle dövüştüler*.

İvedi kurucu (immediate constituent): Söz diziminde en üstteki kurucu öge.

İyelik önadı (possessive adjective): *benim, senin, onun, bizim, sizin, onların*.

İyelik adlı (possessive pronoun): *benimki, seninki, onunki, bizimki, sizinki, onlarınki*.

K

kalın ünlü (back vowel): Dilin geri çekilmesiyle art damakta oluşan ünlü: *a, ı, o, u*.

kapalı sınıf (closed class): Sınırlı sayıda üyesi olan ve yeni üye alamayan biçimbirimler: *ekler, bağlaçlar, adiller vb.*

kapsayıcı anlam (superordinate, hypernym): Sıradüzensel yapıda bir üst anlam. bir kümeyi kapsayan üst anlam.

kardeş (sister): Bir ağaçta aynı düzeyde bulunan varlık.

karşıt anlam (antonyms): Bir sözcüğün karşıt anlamlısı olan sözcük.

karşıt anlam (binary antonym): Birbirinin tümüyle ters anlamlısı olan sözcükler.

karşıt anlamlık (converse antonyms): Farklı bakış açısı olan sözcük çifti: *ata/çocuk, borç almak/ödünç vermek*.

kavramlar dizini (thesaurus): Sözcüklerin eş/zıt anlamlılarını, alt/üst kavramlarını, parça/bütün ilişkilerini de içeren geniş kapsamlı bir sözlük olarak değerlendirilebilir.

kaynaşma ölçüsü: Bir sözcükte, biçim birimlerin birbirinden ayırt edilme kolaylığının ölçüsüdür. eklemeli dillerde biçim birimler çok belirgin oldukları için bir sözcüğün kök ve ekleri kolayca parçalanabilirken bükünlü dillerde bu işlem zordur.

kaynaştırma (blending): İki sözcüğü birleştirip yeni bir sözcük üretme: *Avrupa + Asya = Avrasya*

kırpma (clipping): Bir sözcüğün veya sözcüklerin kısaltılmış biçimi: *kuru fasulye → kuru, gecekondur → konu*.

kısaltma (acronym): Birçok sözcükten oluşan başlıkları sözcüklerin ilk harfleri ile kısaltarak gösterme. örneğin *İTÜ (İstanbul Teknik Üniversitesi)*

kişi adlı (personal pronoun): *ben, sen, o, biz siz, onlar*.

kişisiz edilgen (impersonal passive): Kişisi belli olmayan edilgen eylem: *yapılır, edilir*.

koşaç (copula): Bir özneyi tümlece bağlayan eylem. örneğin *çağdaş bir öğrenci idi*.

koşut derlem (bilingual corpus): İki dilden toplanmış ve birbirinin çevirisi olan metinlerden oluşan derlem.

kök (root): Çekim ve yapım eki almamış ham sözcük.

kullanım bilgisi (pragmatics): Bir konuşma ve onun anlamı ile ilgili çalışmalar.

kuralcı dil bilgisi (descriptive grammar): Bir dilin nasıl yazılması ve konuşulması gerektiğini belirleyen dil bilgisi.

kurucu: (constituent), Bir tümce içinde sözcük öbeği veya yan tümceden oluşan öge. sözcük öbeği bir ya da birden çok öbekten oluşabilir.

kurucu yapı (constituent structure): Öbek ve yan tümce içindeki sözcükleri kurallara uygun olarak kümeleme.

M

mastar (infinitive): Eylemin -mak / -mek veya -ma / -me ekleri alan ve ad gibi kullanılan biçimi, eylemlik: *al-mak, üşü-mek, gör-me, bul-ma vb.*

metin (text): Belirli bir iletişim bağlamında yazılı olarak üretilen anlamlı yapı.

meyilli azalım (gradient descent): Azalma eğiliminde olan değişim.

N

niteleyici (modifier): Etkenin niteliğini açıklayan ve değiştiren sözcüğe niteleyen ya da niteleyici. niteleyici önad, belirteç veya ilgi tümcesi olabilir. niteleyiciye yardımcı da denilmektedir. doğal olarak önad ve ilgi tümcesi adları, belirteç eylemleri, önadları ve belirteçleri nitelerler.

niteleme önadı (attributive adjective): Bir ad öbeğinde adı niteleyen önad. *kolay iş, özenli konuşmacı*.

O

olgu adlı (factive): Bir olayın gerçekleştiğini belirtir. örneğin *Eren geldi*.

ortak dil (interlingua): Bilgisayarlı çeviride metnin sunum katmanı.

Ö

öbek: (phrase): İçinde yüklem ve öznesi olmayan sözcükler kümesidir. tek bir nitelikle etiketlenir.

öge (argument): Bir tümceyi oluşturan özne, yüklem, tümleç vb. birimlerden her biri.

ölçek (measure): Bir boyut, miktar ve dereceyi açıklamak üzere kullanılan ölçünlü birim.

ölçü (metric): Ölçmeye ilişkin ölçünler. bir sürecin yerine getirmesi gereken ölçülebilir nicelikleri belirleyen ölçünler.

ölçüt (criteria): Değerlendirme veya karar verme süreci için belirlenmiş nicelik, ilke veya ölçünler.

önad (adjective): Bir adı niteleyen sözcük: *sıcak hava, güzel kız*.

önad tamlaması (adjectival compound): Ana ögesi önad olan tamlama: *gözü pek, kısa boylu*.

öncül (anaphora): Adıldan önce gelen varlığı karşılama eylemi.

ön damak sesleri (palatal): Ön damakta üretilen sesler.

ön ek (prefix): Bir sözcüğün önüne eklenen ek. Hint-Avrupa ve Hami-Sami dillerinde bulunur. Türkçeye alınmış yabancı sözcüklerde vardır: *nahoş, namevcut*.

önerme (proposition): Bir tümcenin olumlu veya olumsuz olabileceği anlamıdır.

örtmece (euphemism): Bir tabu veya saldırı sözcük yerine kullanılan sözcük.

örtük (implicit): Bir şeyi üstü kapalı olarak anlatma.

ötümsüzleşme (final devoicing rule): Bir sözcüğün veya seslemin sonunda sesin sonlanması.

ötümlü ünsüzler (voiced consonants): Ünsüz ses tellerinin titreşiminden oluşan sesler.

ötümsüz ünsüzler (voiceless consonants): Ünsüz ses tellerinin titreşmemesi ile oluşan sesler.

özne (subject): Bir tümcede bildirilen işi yapan, yüklem bildirdiği durumu üzerine alan kimse veya şey.

özne yüklem uyuşması (agreement (subject-verb agreement)): Bir eylemin kişi ekinin tümcenin öznesi ile uyumlu olması durumu.

öznellik (argument): Bir eylem öbeği içindeki ad öbeğinin yüklem parçası olma durumu. *kızı öptü*, eylem öbeğinin özneliği *kız'dır*. bazı durumlarda özne de öznellik sayılabilir.

özne tümleci (subject complement): Öznenin anlamını tamamlayan yardımcı eylem: *Eren adam oldu*.

özütleme (extraction): (information extraction (IE)): Bilgi çıkarımı, bilgiyi çıkarma, özütleme. düz metinlerden, yapısal veri elde etme işlemidir.

P

parça: Pasaj, bir anlatımın geçtiği bölüm.

parçacık (particle): Çekim ile biçimi değişmeyen sözcük. *along, away, back, by, down, forward, in, off, on, out, over, round, under, up*.

pekiştirici (intensifier): Bir sözcüğün anlamını artıran belirteç.

pekiştirme (reduplication): Hecenin yinelenmesi ile oluşturulan sözcük: *bembeyaz, kıpkırmızı*.

S

saygı çoğulu (augmentative plural): Bir kişiye duyulan saygı nedeniyle *sen* yerine *siz* denilmesi.

sayı (number): Sayma, ölçme, tartma vb. işlerin sonunda bulunan birimlerin kaç olduğunu bildiren söz, adet: *bir, beş, yüz*.

sesbirim (phoneme): Bir sözcüğün anlamını değiştiren ses.

sesbirimcik (allophone): Sözcüğün anlamını değiştirmeyen sesbirimlerine verilen addır.

ses bilgisi (phonetics): Ses ile ilgili bilgiler.

ses bilimi (phonology): Sesin nasıl düzenlendiğini, oluştuğunu inceler.

sesçil (phonetic): Yazıldığı gibi okunan, okunduğu gibi yazılan.

ses organı (vocal tract): İnsanın ses üreten organı.

sıradüzensel (hierarchy): Birbiri ile ast, üst ilişkisi olan yapıda kurulan düzenleme (hiyerarşik).

sıra şaşırması: Daktilo ve bilgisayar ile yazı yazılırken iki harfin ters sırada basılması eylemidir.

sızıcı (fricative): Parçalı engelleme nedeniyle sürtünme sonucu oluşan sesler.

sızıcı ses (fricative): Parçalı engelleme nedeniyle sürtünme sonucu oluşan sesler.

son ek (ek) (suffix): Bir kök veya gövdenin sonuna eklenen ek: *-ma, -(y)acak, -malı (oku+ma, oku+yacak, oku+mali)*.

sonuncul kurucu (bileşen) (ultimate constituent): En küçük kurucu.

soru adılı (interrogative pronoun): Soru biçimindeki adıl: *ne, kim, nerede, neden, nasıl, kimin*.

söylem (discourse): Bir ya da birkaç kişinin bir amaca yönelik veya bilgi aktarımı için ürettikleri tümceler dizisi.

söylem çözümlemesi (discourse analysis): Bir konuşma ve yazının (bölek, görüşme veya söyleşme) incelenmesi.

söyleşme (dialogue): Karşılıklı konuşma.

söylev (monolog): Tek kişinin topluma karşı konuşması, nutuk.

söz (lexeme): Bir dildeki her bir söz. Bir söz biçimbirimlerden kurulur.

sözcük sınıfı (word class): Bir dildeki sözcüklerin niteliklerine göre sınıflandırılmış biçim: *ad, eylem, belirteç, önad, adıl, ilgeç, bağlaç, ünlem*.

söz dizimi (syntax): Bir tümcedeki sözcüklerin dizilişi ile ilgili bilim dalı.

sözce (lexicon), **sözce** (söz dağarı): Bir dilin söz varlığı. sözcüde, sözlükte görülen başsözcükler ve ekleri yer alır.

söz dağarı (vocabulary): Bir dilin söz varlığının yazılı biçimde yer aldığı kaynak.

söz edimi (speech act): Söylenen söz ile iletilmek istenen niyet.

söz öbeği (phrase): Ana sözcüğü ad olan söz dizimsel yapı.

sözüt: (utterance): İki susma arasında söylenenler. Bir sözcük veya sözcükler veya tümcelerden oluşabilir.

sözcük (word): Anamlı ses veya ses birliği.

sözcük yığını (chunk): Bir metinde, yinelenmeyen sözcüklerden kurulan yığın, belli bir söz dizimi ulamına göre kümelenmiş sözcük yığını.

sözcük çağrışımı (word associations): Bir sözcüğü çağrıştıran sözcük.

sözcük sınıfı (word class): Bir sözcüğün içinde bulunduğu sınıfın adı: Ad, önad, adıl vb.

sözcük sözcüğüne çeviri (glossing): Bir belgenin sözcük sözcüğüne çevirisi.

sözlük (dictionary): Bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış sözcük ve deyimlerini abece sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser.

sözlük anlamı (denotation): Bir sözcüğün, sözlükteki anlamı.

süreç (process): Aralarında birlik olan veya belli bir düzen veya zaman içinde tekrarlanan, ilerleyen, gelişen olay ve hareketler dizisi.

süreksiz ünsüz (continuant consonant): Sürekliliği olmayan ünsüz ses.

Ş

şemsiye terim (Hyponym): Başka sözcüklerin anlamını da kapsayan sözcük: *taşıt (araba, kamyon, otobüs)*

T

tamlama durumu (genitive), **-(n)in eki**: *evin, okulun*.

tanımlık (article): Hint-Avrupa dillerine özgü, bir sözcüğü belirginleştirmeye yarayan parçacık.

tek geçişli (monotransitive): Doğrudan nesne alabilen eylem: *sevmek, yatmak, uyumak*.

tersinme (tersine çevirme) (reversal): Bir sözcüğün anlamını tersine çevirme eylemi. *güzel-çirkin, sıcak-soğuk*.

tutarıcılık (cohesion): Bir söylemde tümceler arası tutarlılığı sağlayan öge.

tutarlılık (coherence): Bir metni anlamlı ve tutarlı kılma veya anlamlı ve tutarlı olma.

tutturma (precision): Bir veri kümesi içinde aranan veriler içinde doğru bulunanların oranı.

tümce: Bir düşünceyi, bir duyguyu eksiksiz açıklayan, bağımsız biçimde anlatan sözcükler dizisi.

tümce belirteci (disjunct): Konuşmacının yorum ve bakış açısını açıklayan belirteç.

tümlecik (clause): Yan tümce veya tümcecik, özne ve yüklem içeren dil bilgisi birimi. (AÖ EÖ)

tümleç (complement): Öbeğin ana ögesinin anlamını tamamlayan öge. tümleç zorunlu olmayan bir ögedir.

tür (genre): Genel ulamlar.

türetim: (derivation): Türetme eyleminin sonucu.

türetme (derivation): Bir köke yapım eki eklenerek yeni sözcük oluşturma. örneğin *bul-* eyleminden *-maca* ekiyle bulmaca sözcüğünün türetilmesi.

türetme eki (derivational morpheme): Bir sözcüğün anlamını ve türünü değiştiren ek. Örneğin *geç-* eyleminden *geçit*, *yap-* eyleminden *yapıt*.

U

umulmayan belirteç (concessive adverbial): Umulayan belirteç

ulam (Category): Kategori, Aralarında herhangi bakımdan bir ilgi veya benzerlik bulunan şeylerin tümü. Nesnel gerçekliğin ve bilginin en genel ve temel özelliklerini, ilişkilerini yansıtan temel kavramların her biri, nicelik, nitelik, bağıntı.

ustalık (competence): Bir doğal dile ilişkin kuralların ezbere bilinmesi.

uluslararası abece (IPA): Tüm dillerde bulunan sesleri gösteren abece.

uydu (valency): Bir tümceyi tamamlamak için yüklem gerektirdiği ad öbeği.

uygunluk (concordance): Uygun olma durumu.

uyum (agreement): Bir sözcüğün diğer bir sözcük ile dil bilgisi açısından uyumlu olma durumu. Türkçe tümcelerde özne ile eylem kişi açısından uyumludur. *ben geleceğim*, *siz geleceksiniz*.

uzun erimli bağıllık (long distance dependency): Tümce içindeki bağılı sözcüklerin konum olarak birbirinden uzak olma durumu.

Ü

ünlem (interjection): Ünlenerak söylenen söz: *yaşasın!*, *of!*

ünlü uyumu (vowel harmony): Türk dillerinde ünlülerin belli bir kurala göre dizilme özelliği.

ünsüz (consonant): Ses tellerinin titreşmesi ile oluşan sesler.

üst anlam (Superordinate, hypernym): Sıradüzensel yapıda bir üst katmandaki anlam, bir kümeyi kapsayan üst anlam.

üst bilgi (meta tag): Bir metnin özelliğini belirten etiket.

üst terim (Hyponym): Başka sözcüklerin anlamını da kapsayan sözcük: *taşıt* (*araba*, *kamyon*, *otobüs*)

V

varlık dağarı (ontology): Varlıklar arası ilişkileri sıradüzensel yapıda gösteren nesnel dağarcığı.

veya işlemi (disjunction): A ve b gibi iki mantık değeri için veya işlemi uygulandığında sonuç ancak a ve b'nin olumsuz olduğu durumda olumsuzdur; diğer durumlarda olumludur.

Y

yabancı sözcük (borrowed word): Bir başka dilden alınmış sözcük.

yalın durum (nominative case): *ev*, *okul*.

yan anlam (connotation): Bir sözcüğün çağrıştırdığı şey.

yansıma (onomatopoeia): Konuşmada veya hayvanların çıkardığı yansımaları sesler. örneğin *mööö*, *meee*, *cik cik*, *miyav*, *şırıl şırıl*, *vıcık vıcık*.

yan tümce (tümcecik) (subordinate clause): Kendi yüklem ve öznesi olan sözcükler kümesidir. tümcecik olarak da anılırlar.

yapım ekleri (derivational affix): Bir köke eklendiğinde anlamını değiştiren eklere verilen ad.

yardımcı eylem (auxiliary verb): Ad soylu sözcüklerin veya bazı eylemsilerin eylem gibi kullanılmalarını sağlayan "imek, etmek, eylemek, olmak, kılmak" eylemleri: *hasta idim*, *naz eyledi*, *arz olunur* gibi.

yazım bilimi (orthography): Bir sözcüğün nasıl yazıldığı ile ilgilenen bilim dalı. Türkçe için çok anlamlı değil.

yerleştirme (embedding): Bir tümcecik içinde bir başka tümcecik bulunması durumudur.

yinelemeli (iterative): İçinde yineme bulunduran: *kahkaha*, *kıkırdamak*

yinelemeli sözcükler (iterative): İçinde yineme bulunduran sözcükler: *kahkaha*, *kıkırdamak*

yönelme durumu (dative): Bir konuma yönelme durumu: *-(y)a eve*, *okula*.

yumuşama (rounding harmony): Bir sözcükteki ünlülerin yumuşaması ve ünlü uyumuna uyması

710 - Türkçe Kavram Sözlüğü

yuvarlama (rounding): Dilin ünlü ses üretirken dilin konumu.

yüklem (predicate): Bir tümcede içinde özne bulunduran eylem öbeği. yüklem öznenin yaptığı eylemi açıklar.

Z

zaman (tense): Eylemlerin oluşum zamanlarına verilen ad.